

A birtoklás mondatszintű kifejezése a komi-permjákban

F. GULYÁS Nikolett

ELTE, Budapest
nikolett.fgulyas@btk.elte.hu

1. Bevezetés

A komi-permják nyelv adnominális szerkezeteinek tulajdonságairól részletesebb leírások állnak rendelkezésre a korábbi szakirodalomban (ld. Litkin 1962; Batalova 1975, 2002; Bartens 2000; Ponomarjova 2002), a birtoklás mondatszintű megformálására vonatkozó információk mennyisége azonban jóval korlátozottabb (vö. Bartens 2000; Lobanova 2017). Jelen tanulmány¹ célja a birtoklás mondatszintű kifejezéseiről való eddigi ismeretek áttekintése és kibővítése anyanyelvi adatközlőktől elicított és kisebb részben egy online korpuszon (Borin et al. 2012) végzett kutatás alapján. Tipológiai szempontból a birtoklás mondatszinthez birtoklásmondat és birtoktulajdonító mondat fejezhető ki. Előbbi felépítése: 'X birtokolja Y-t', tehát a magyarban például a *valakinek van valamije*, míg az utóbbi az 'Y X tulajdona', magyar példával a *valami valakié* felépítést követi. A birtoklásmondatok részben az egzisztenciális ('X létezik' vagy 'valahol van egy X') és a lokatív ('X valahol van') mondatokhoz hasonlóak, sok szempontból azonos módon viselkednek, bár nem minden esetben. Heine (1997: 203) szerint mindhárom mondat-típus azonos, lokációs sémát követ. A birtoktulajdonító mondatok ezzel szemben a nominális predikátumot tartalmazó mondatok csoportjához sorolhatók, bennük a birtokos a predikátum, míg a birtok az alany szerepét tölti be (vö. Havas 2015). A továbbiakban bemutatom a kutatás hátterét, a kétféle permják mondat-típus tipológiai jellemzőit, a köztük lévő morfológiai, szemantikai és szintaktikai különbségeket, valamint más mondat-típusokkal való kapcsolatukat, végezetül pedig összegzem a vizsgálat eredményeit.

¹ Jelen tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával, valamint az NKFI K 125282 és az NKFI FK 125206 projektek keretében készült.

2. A vizsgálat háttere

2.1. A komi-permják nyelvváltozat

A komi-permják az uráli nyelvcsalád permi ágához tartozik, legközelebbi rokon nyelve a komi-zürjén és az udmurt. A 2010-es oroszországi népszámlálási adatok szerint (Perepis 2010) a komi-permjákok lélekszáma 94 456 fő, míg az anyanyelvi beszélők száma 63 103 fő volt. A komi-permjáknak három fő nyelvjárása van: az északi, a déli és a keleti (jazvai, ld. Batalova 1975: 3; Bartens 2000: 31–32). Az uralisztikában a nyelvváltozat státusával kapcsolatban nincs egyetértés: számos, általában nem oroszországi kutató a permjákat a komi nyelv egy nyelvjárásaként osztályozza (pl. Rédei 1978; Hausenberg 1998; Bartens 2000), mivel véleményük szerint a permják és a zürjén közti különbségek nem számottevők, elsősorban lexikális, kisebb részben fonológiai és morfoszintaktikai jellegűek, így a kölcsönös érthetőséget elviekben nem befolyásolják. Ezzel szemben az oroszországi, sok esetben anyanyelvi kutatók (Litkin 1962; Batalova 1975, 2002; Ponomarjova 2002, 2010; Lobanova 2017) azzal érvelnek a permják önálló nyelvként való osztályozása mellett, hogy a zürjének és permjások egyrészt az orosz használatát a közös kommunikációban, másfelől az adott nyelvváltozatot annak beszélői is önálló nyelvnak tekintik. Mindkét megközelítés mellett és ellen is lehet érvelni, viszont a kérdés nem kapcsolódik szervesen jelen kutatáshoz. Mindazonáltal a továbbiakban a komi-permják nyelvváltozatra nyelvként utalok.²

Tipológiai szempontból a komi-permják dominánsan agglutináló nyelv (Batalova 1975; Bartens 2000), az alapszórendje SVO (Batalova 2002). A nyelvben a birtokos személyragok az adnominális birtokos szerkezetben általában nem jelennek meg (F. Gulyás et al. 2018). A permi nyelvek közös jellemzője, hogy a birtokos személyragjaik – elsősorban E/3, ritkábban E/2 személyben – a birtoklás kifejezésén túl további funkciókkal is rendelkeznek. A korábbi megközelítések szerint ezek a morfémák nem birtokos funkcióban főleg határozottságot vagy a beszélő és a hallgató közti familiáris viszonyt jelölik (Rédei 1978), de egyes esetekben kifejezhetnek topikaritást, kontrasztot vagy asszociatív kapcsolatot is (vö. Leinonen 2006). A nyelvben kijelentő mód, jelen időben a névszói predikátumok mellett nem jelenik meg kopula (Lobanova 2017: 40–41). A létige jelen időben *em*, tagadó formában *abu*, a múlt idejű alakjai pedig megegyeznek a kopuláéval (vö. Bartens 2000: 266).

² A nyelv bővebb jellemzésére ld. Oszkó – Ponomareva 2017.

2.2. A birtoklás tipológiája

Stassen (2009: 11) meghatározása szerint a birtokviszony egy aszimmetrikus kapcsolat két entitás, a birtokos és a birtok között. A köztük fennálló szemantikai viszony azért tekinthető speciálisnak, mivel nagyon gyakori, hogy a két résztvevő közti szerepek nem cserélhetők fel. Továbbá a birtokos kontrollálja a birtokot, ebben az értelemben tekinthető tehát szemantikailag aszimmetrikusnak a két elem kapcsolata (vö. Langacker 2009: 81–85). A világ nyelveinek feltehetőleg univerzális tulajdonsága, hogy bennük a birtoklás kategóriáját adnominális és predikatív szerkezetekkel egyaránt ki lehet fejezni. Dixon (2010: 262–263) az adnominális birtokviszonyt további altípusokra osztja, ide tartoznak a rész-egész, a rokonsági és különféle asszociatív viszonyok. A birtoklásmondatok is képesek ilyen típusú kapcsolatok kifejezésére, ugyanakkor bennük megjelenik egy igei (vagy igei jellegű) elem.

Givón (2001: 134) alapvető különbséget tesz tranzitív és intranszítív birtoklás között. Előbbit nem tartja tipikus megformálásnak a világ nyelveiben, mivel véleménye szerint a birtoklás valójában inkább egy állapotot jelöl, ennek kifejezésére pedig az intranszítív, létezését jelölő igék alkalmasabbak. Emellett az ute nyelv példáján keresztül mutatja be, hogy a tranzitív igés megformáltság akár egy nyelven belül is többféle lehet a birtokviszony szemantikai típusának függvényében. A nyelvben ugyanis, ha a birtokos és a birtok közötti kapcsolat inherens, azaz a birtok elidegeníthetetlen, akkor az ige egyfajta birtoklást kifejező toldalékként (1a), míg elidegeníthető birtoklás esetén lexikális elemként (1b) szerepel a szerkezetben.

(1a) ute (uto-azték, Givón 2001: 135, 136)

Möchö-kwa-t(u=).
bajusz-birtokol-NOM
'Neki van bajsza.'

(1b) *Panaqa-ru= 'aagha-t(u=).*
pénz-OBJ birtokol-NOM
'Neki van pénze.'

Az intranszítív igét tartalmazó birtoklásmondatokat Givón (2001) további két altípusra bontja. Az elsőben egy 'van' jelentésű egzisztenciális ige szerepel, a birtok a szerkezet szintaktikai alanya, a birtokos pedig datívusszal van jelölve (2). Ilyen esetekben az ige a birtokkal van egyeztetve. A másik típusban szintén egy egzisztenciális ige szerepel, a birtokos a szintaktikai alany, a birtok valamilyen függő esetben, például komitatívusban szerepel (3).

- (2) héber (sémi, Givón 2001: 135)
Le-Yo'av yesh bayit gadol.
 DAT-Yoav van.PRS nagy ház
 'Yoavnak van egy nagy háza.'
- (3) bamba (niger-kongói, Givón 2001: 136)
N-di no-omuana.
 én-van COM-gyerek
 'Van egy gyerekem.'

Stassen (2013) véleménye szerint is alapvető különbség van a birtoklásmondatok között annak alapján, hogy szerepel-e bennük tranzitív ige vagy sem. A tranzitív igés birtoklásmondatokban ugyanis a birtokos a szerkezet alanya, míg a birtok a tárgya. A világ nyelveinek döntő többségében azonban ettől eltérő stratégiát alkalmaznak (Stassen 2013). Az intranszitiv igés birtoklásmondatok az egzisztenciális mondatokkal mutatnak hasonlóságot. Stassen (2009) ezt a csoportot további altípusokra osztja fel a birtokos és a birtok jelölése szerint. Így megkülönbözteti a lokációs, a genitív, a topikális és a mel-léndelő vagy komitatív típusokat.

A lokációs típusban a birtokos valamilyen lokatív esetű jelölést kap, a birtok a szerkezet alanya. Stassen (2013) ebbe a típusba sorolja be a datívusszal jelölt birtokost tartalmazó mondatokat, így a magyar birtoklásmondat is ebbe az osztályba tartozik (4). A második típus az elsővel nagyban azonos felépítésű, a birtokos viszont genitívuszban szerepel, ahogyan azt a komi-permják példa³ illusztrálja (5).

- (4) *Levinek van egy gitárja.*
- (5) *Irina-lön em nébög.*
 Irina-GEN van.PRS.SG könyv
 'Irinának van egy könyve.'

A topikális típusban ezzel szemben a birtok a mondat alanya, a birtokos pedig topik szerepű. A mondattopik jelölhető szórenddel, intonációval vagy speciális morfémmával (6). Az ilyen mondatokban a birtokos szolgál a leírt állapot háttéréül. Végezetül pedig vannak nyelvek, amelyekben a mondat alanyaként szereplő birtokos és a birtok között egyfajta egyidejűséget kifejező kapcsolat van, és a birtok általában komitatívuszi esetalakban (7) áll (Stassen 2009: 54–62).

³ A hivatkozást nem tartalmazó példák az anyanyelvi adatközlőktől származnak.

- (6) tagalog (ausztronéz, Stassen 2009: 60)

May relos ang nanay.
 van óra TOP anya
 'Az anyának van egy órája.'

- (7) amele (pápuai, Stassen 2009: 56)

Ija sigin ca.
 1SG kés -vAI
 'Van egy késem.'

Mindezekon túl Stassen (2009) a birtoklásmondatok osztályozása során figyelembe vette a birtokos szemantikai jegyeit (humán vs. nem humán), a birtok szemantikai jegyeit (élő vs. élettelen), valamint a birtokviszony típusát (elidegeníthetetlen vs. elidegeníthető) is. Hagyományosan az elidegeníthető birtoklást tartják a birtoklás legtipikusabb fajtájának, ugyanakkor Stassen (2009: 16) ezt egy magasabb fogalmi kategória, a birtoklás konceptuális tere (CONCEPTUAL SPACE) egy altípusának tartja. Emellett további három típust is felvesz az osztályozásba annak alapján, hogy a birtoklásban szereplő entitások között lévő lokációs kapcsolat állandó-e, valamint aszerint, hogy a birtokos közvetlenül kontrollálja-e a birtokot. Mindezek alapján szemantikailag a birtoklásmondatoknak az alábbi négy típusát különbözteti meg:

A birtoklás típusa	állandó kapcsolat	kontrol
elidegeníthető	+	+
elidegeníthetetlen	+	–
temporális	–	+
absztrakt	–	–

1. táblázat

A birtoklásmondatok szemantikai osztályozása (Stassen 2009: 17)

Fontos megjegyezni, hogy az elidegeníthetőség nem univerzális, hanem nyelvspecifikus szemantikai kategória, amelybe általában rokonsági viszonyok, testrésznevek, szociális viszonyok vagy éppen az anyagi kultúra egyes elemei tartoznak (vö. Stassen 2009: 18). Az elidegeníthetetlen birtoklással (8) szemben a temporális birtoklás általában egy tágabb kontextuson keresztül értelmezhető. A (9) példában szereplő birtoklásmondat elidegeníthető birtokot és temporális viszonyt jelenít meg, mivel a birtok feltehetőleg csak az adott szituációban tartozik a birtokoshoz.

- (8) *Tódornak barna szeme van.*
- (9) Szituáció: verekedés (Stassen 2009: 19)
That guy has a knife!
'Annál a srácnál kés van!' Szándékolt jelentés: 'Annak a srácnak kése van.'

Más szóval tehát temporálisnak tekinthető a birtoklás, ha a birtokos személye háttérbe kerül, a figyelem előtérben pedig a birtoklás pillanatnyi állapota van. A birtokos ugyanakkor továbbra is kontrollálja a birtokot, de csak egy adott időszakaszban (Stassen 2009).

Az absztrakt birtokot tartalmazó mondatokban nincs állandó kapcsolat a birtokos és a birtok között, továbbá a birtokos nem is kontrollálja a birtokot.

- (10) *Adrinak melege van.*⁴

A birtoktulajdonító mondatokban – a birtoklásmondatokhoz hasonlóan – szerepel a birtokos és a birtok, és a köztük lévő viszony szemantikailag aszimmetrikus. Az ilyen mondatok azonban a főnévi predikátumot tartalmazó nominális állítmányú mondatok egy alcsoportját képviselik, bennük a birtok a szerkezet alanya, a birtokos pedig a predikátuma. Mind a birtokos, mind a birtok jelölése megegyezhet vagy különbözhet a birtoktulajdonító mondatokban és a birtoklásmondatokban, valamint érdemes azt is megvizsgálni, hogy ezen mondatrészek morfológiai megformálása megegyezik-e az adnominális birtokos szerkezetben szereplő elemekével (vö. Havas 2015). További különbség a két mondattípus között, hogy a birtoktulajdonító mondatban a birtok mindig határozott, míg a birtoklásmondatban általában határozatlan.

- (11) *Bercinek van egy ritka órája.*

- (12) *A ritka óra Bercié.*

2.3. Az adatok forrása

Az itt bemutatott adatok két anyanyelvi adatközlőtől származnak, akiknek először egy 120 magyar mondatot tartalmazó (ebből 80 birtoklásmondat és 40 birtoktulajdonító mondat volt) kérdőívet kellett lefordítaniuk komi-permjákra. A fordítási feladat segítségével megvizsgáltam a birtoklásmondatok kódolását eltérő szintaktikai és szemantikai környezetekben, így a birtokos és

⁴ A példában szereplő mondat több elemzés szerint nem számít birtoklásmondatnak, a kérdésről bővebben ld. Havas 2007.

a birtok lexikális, valamint szemantikai tulajdonságait megváltoztatva, emellett vizsgáltam a birtokviszony típusát (elidegeníthető, elidegeníthetetlen, temporális, absztrakt), továbbá a mondatok felépítését különféle igeidőkben, állító, tagadó és kérdő formákban (eldöntendő és kiegészítendő kérdésnél egyaránt). A második teszt a korpuszból vett és általam létrehozott komi-permják példákából állt (40 mondat), ezek elfogadhatóságát kellett a válaszadóknak egy ötfokozatú skálán megítélni. Mindezek után egy általam alkotott 30-30 egzisztenciális és nominális predikátumú mondatból álló adatsoron végeztem el elfogadhatósági tesztet. Mindhárom esetben online interjút keretében vettem fel a válaszokat, végezetül az egyik adatközlővel egy további interjút is végeztem, amelynek keretében a problémás kérdéseket (például a birtoklásmondat típusának megállapítását) beszéljük meg. Így összességében – mivel az adatközlők véleménye néhány kérdésben eltért – 240 birtoklásmondatból és 140 birtoktulajdonító mondatból áll az az adatsor, melyet jelen tanulmány megírásához felhasználtam.

A komi-permják online korpusz (Borin et al. 2012) hozzávetőlegesen 241 000 tokent tartalmaz, így tehát meglehetősen kicsinek számít. Eredeti tervem szerint a korpusz adatainak segítségével gyakorisági mintázatokat – illetve inkább tendenciákat – szerettem volna vizsgálni. A kereséseket elvégeztem a genitívusz esetragjára (-lön), az egzisztenciális ige állító és tagadó alakjára valamennyi igeidőben, valamint külön keresést végeztem az egyes birtokos személyragokra (-ö, -yt, -ys, -nym, -nyt, -nys). A kapott konkordanciákból aztán manuálisan szűrtem ki az adnominális birtokos szerkezeteket. A korpusz összesen 106 birtoklásmondatot tartalmaz, birtoktulajdonító szerkezetre viszont mindösszesen két példát találtam, így a korpusz nem alkalmas gyakorisági mintázatok vizsgálatára. Éppen ezért a megítéléses tesztnél a birtoktulajdonító mondatokat a két példa kivételével mind én hoztam létre.

3. Birtoklásmondatok és birtoktulajdonító mondatok a komi-permjákban

3.1. A birtoklást kifejező mondatok felépítése és típusa

A korábbi szakirodalomban a birtoklásmondatok felépítését eltérően mutatják be. Bartens (2000: 94–95, 292) szerint a birtokos genitívuszban szerepel, ezt követi az *em* 'van' (tagadó alakban az *abu* 'nincs') létige, míg a birtok általában – de nem kizárólagosan – nem vesz fel birtokos személyragot (a továbbiakban Px). Míg Batalova szerint a birtokon általában van Px és a

mondat neutrális szórendje birtokos – birtok – létige (Batalova 2002: 135–136).

Az adatközlőim a Bartens (2000) által ismertetett megformálást tartották neutrálisnak mind főnévi (13), mind névmási (14) birtokos esetén.⁵

- (13) *Mikov-lön* *em* *pon.*
 Mikov-GEN van.PRS.SG kutya
 'Mikovnak van egy kutyája.'
- (14) *Menam* *em* *pon.*
 én.GEN van.PRS.SG kutya
 'Nekem van egy kutyám.'

Az elicitálás során felmerült, hogy kifejezhető-e esetleg a nyelvben mondat szinten a birtokviszony más típusú megformálással, például tranzitív igével, topikális vagy mellérendelő (komitatív) szerkezettel. Ennek megválaszolására általam létrehozott komi-permják példamondatokat kellett megítélniük az adatközlőknek. A tranzitív igés birtoklásmondat vizsgálatára a legalkalmasabbnak a 'tart' jelentésű ige tűnt, mivel számos nyelvben a tranzitív birtoklásige egy ilyen jelentésű szóból jött létre (vö. Stassen 2013). A permjékben azonban az igenek nincs 'birtokol' jelentése, ez abból is látszik, hogy a mondatokat a 'valamit a kezében tart' vagy a 'valamilyen állatot tart' jelentésekkel (15) fordította az adatközlő magyarra, illetve oroszra.

- (15) *Őndi* *vöd'it-ö* *kőc-éez.*
 Andrej tart-PRS.3SG nyúl-PL
 'Andrej nyulakat tart.' (Szándékolt jelentés: 'Andrejnek nyulai vannak.')

A nyelvben a vonatkozó nyelvtanok szerint nincs sem lexikális, sem morfológiai topikjelölő elem, bizonyos esetekben az E/3. személyű birtokos esetben elviekben lehet ilyen funkciója, ugyanakkor az adatközlő nem tartotta elfogadhatónak sem az erre a célra, sem a komitatívuszi szerkezet vizsgálatára hozott konstruált példákat, így nagyon valószínűnek tartható, hogy a komi-permjékben a birtoklásmondatok egyetlen lehetséges megformálása a genitívuszi típusú.

A birtoktulajdonító mondatokról kisszámú forrás áll rendelkezésre, mindazonáltal Bartens (2000: 93) a genitívusz használata kapcsán megemlíti, hogy a predikátum funkciójú birtokos mindig genitívuszban szerepel, ennél bővebb leírást azonban nem ad a szerkezetéről. Az általa megadott példamondat-

⁵ Mivel a birtoklásmondatok legtipikusabb formája az elidegeníthető birtokot tartalmazó, így jelen dolgozat példái is elsősorban ezt illusztrálják.

ból viszont látható, hogy a jelen idejű birtoklásmondatban nem szerepel egzisztenciális ige, a birtokoson megjelenik a Px, ezt követi a birtokos.

(16) *Pon-ys* *Mikov-lön.*
 kutya-3SG Mikov-GEN
 'A kutya Mikové.'

(17) *Pon-ys* *menam.*
 kutya-3SG én.GEN
 'A kutya az enyém.'

Ahogy arról az előző részben már volt szó, a birtoklásmondatok felépítése a nyelvben hasonló az egzisztenciális mondatokéhoz. Az egzisztenciális mondat élén egy lokációt jelölő NP szerepel, általában ezt követi a létige, végül a mondat alanya (Bartens 2000: 292–293).

(18) *Vör-yn* *em* *ty.*
 erdő-INE van.PRS.SG tó
 'Az erdőben van egy tó.'

Ezzel szemben a nominális predikátumot tartalmazó mondatokban jelen időben nincs igei elem.

(19) *Anna* *vőraliś.*
 Anna vadász
 'Anna vadász.'

(20) *Sija* *tom.*
 ő fiatal
 'Ő fiatal.'

(21) *Ty-ys* *vör-yn.*
 tó-3SG erdő-INE
 'A tó az erdőben van.'

(22) *Petra* *völ-i* *velötiś.*
 Péter COP-PST.3SG tanár
 'Péter tanár volt.'

(23) *Mi* *völ-i-m* *čoż-ös.*
 mi COP-PST-1PL gyors-PL
 'Mi gyorsak voltunk.'

(24) *Ty-ys* *völ-i* *vör-yn.*
 tó-3SG COP-PST.3SG erdő-INE
 'A tó az erdőben volt.'

Mindezek alapján látható, hogy a komi-permják nyelvben a birtoklásmondatok az egzisztenciális, míg a birtoktulajdonító mondatok a nominális predikátumú szerkezetekkel azonos felépítésűek, bár utóbbiak esetében nem teljes a párhuzam, hiszen a nominális állítmányú mondatok alanya nem szükségképpen határozott. Mindazonáltal több kérdés is felmerül a kétféle mondattípus megformálásával és használatával kapcsolatban. 1) Füg-g-e a szerkezetek felépítése, akár szórendi, akár az egyes elemek jelölésének tekintetében a birtokviszony szemantikai tulajdonságaitól? 2) Megváltozik-e a szerkezet megformálása eltérő szintaktikai környezetben, például tagadásnál? 3) Mikor jelenhet meg Px a birtokon a birtoklásmondatokban? Ezekről a kérdésekről a következő fejezetekben lesz szó.

3.2. A birtoklást kifejező mondatok szintaktikai jellemzői

A két szerkezettípus szintaktikai viselkedésénél az egyeztetést, az egyes elemek elhagyhatóságát, a tagadást és a szórendet vizsgáltam. Az udmurttól eltérően a komi nyelvekben az egzisztenciális és a birtoklásmondatokban megjelenő igei elem, tehát a létige számban egyeztetve van az alannyal (vö. Bartens 2000). A létige (egzisztenciális ige) többes számát jelölő *-ös* morféma a birtoklásmondatokon (25) túl a nominális mondatokban is megjelenik predikatív szerepű mellékneveken (26).

(25)	<i>Öksín-lön</i>	<i>em-ös</i>	<i>ńebög-gez.</i>
	Okszána-GEN	van.PRS-PL	könyv-PL
	'Okszánának vannak könyvei.'		
(26)	<i>Öksín-lön</i>	<i>ńebög-gez</i>	<i>vil'-ös.</i>
	Okszána-GEN	könyv-PL	új-PL
	'Okszána könyvei újak.'		

Ha a birtokos tőszámnévi módosítót kap, a birtok általában egyes számban szerepel (27), míg határozatlan számnév (28) esetén mind az egyes, mind a többes számú alak elfogadható. Ugyanez az egyeztetési mintázat figyelhető meg az egzisztenciális mondatok (29)–(30) esetében is.

(27)	<i>Öksín-lön</i>	<i>em</i>	<i>das</i>	<i>ńebög.</i>
	Okszána-GEN	van.PRS.SG	tíz	könyv
	'Okszánának van tíz könyve.'			
(28)	<i>Öksín-lön</i>	<i>em-ös</i>	<i>una</i>	<i>ńebög(-gez).</i>
	Mikov-GEN	van.PRS-PL	sok	könyv-PL
	'Okszánának sok könyve van.'			

- (29) *Vör-yn em vit köin.*
 erdő-INE van.PRS.SG öt farkas
 'Az erdőben öt farkas van.'
- (30) *Vör-yn em-ös una köin(-nez).*
 erdő-INE van.PRS-PL sok farkas-PL
 'Az erdőben sok farkas van.'

A birtoktulajdonító mondatokban jelen időben zéró fokú a kopula mind egyes, mind többes számú alanyok (31) esetében. A predikátum a magyartól eltérően viszont nem vesz fel számbeli egyeztető morfémát.

- (31) *Nija gižöt-tes Nasta-lön.*
 az.PL levél-PL.3SG Násztya-GEN
 'Azok a levelek a Násztyaéi.'

A következő kérdés, amit érdemes megvizsgálni, hogy előfordulhat-e és ha igen, milyen körülmények között a birtokos személyrag megjelenése a birtoklásmondatban, illetve elhagyása a birtoktulajdonító mondatban. Ugyanez a kérdés feltehető a mondat típusok igei elemeivel kapcsolatban is.

A korábbi vizsgálatokban az udmurt nyelv kapcsán felmerült, hogy a birtoklásmondatban elhagyható a létige, ha a szerkezet egoforikus (32) vagy a birtok absztrakt főnév (33) (Jedigarova 2010: 238).

- (32) *Mil'am – d'emokratija.*
 mi.GEN demokrácia
 'Nekünk demokráciánk van.' (szándékolt jelentés; Jedigarova 2010: 238)
- (33) *...noš mil'am syće opyt vań.*
 ...de mi.GEN olyan élmény van.PRS
 '... de nekünk egy olyan élményünk volt.' (Jedigarova 2010: 238)

A korpuszban egyetlen olyan birtoklásmondat sem fordul elő, amelyben ne lenne jelen időben kitett létige. Adatközlőim az általam alkotott (34) mondatot elfogadhatónak ítélték, de – ahogyan az a fordításból is látszik – nem tartották birtoklásmondatnak. Adataim szerint emellett elmondható, hogy a komi-permjákban a létige megjelenése az absztrakt főnévvel kifejezett birtok mellett is kötelező.

- (34) *Mijan – d'emokratija.*
 mi.GEN demokrácia
 'Nálunk demokrácia van.'

- (35) *Menam em kad.*
 én.GEN van.PRS.SG idő
 'Van időm.'

A birtokos jelölésére ugyanazon elvek vonatkoznak a nyelvben, mint az adnominális birtokos szerkezetre (vö. Batalova 2002: 71–72; Ponomarjova 2010: 58). A birtokos elhagyható, ha névmással van kifejezve, ilyenkor a birtokon kötelezően megjelenik a Px.

- (36) (*Menam*) *em kerku-ö.*
 én.GEN van.PRS.SG ház-1SG
 'Van (egy) házam.'

A fenti példán túl a birtokon megjelenik a Px, ha determinánsi módosítója van (37) – ez adnominális birtoklásnál is érvényes (vö. F. Gulyás et al. 2018), illetve ha a birtokos fókuszált (38), de nem jelenhet meg számnévi módosító mellett. A példában a birtok mind a beszélő, mind a hallgató számára ismert, egy adott halmaz egy konkrét elemét jelöli. A birtoktulajdonító mondatok esetében adataim szerint sem a birtokos, sem a birtok nem lehet jelöletlen.

- (37) *Vova-lön em eta kyvbur-ys.*
 Vova-GEN van.PRS.SG ez vers-3SG
 'Vovának van ez a verse.'

- (38) *Maša-lön em kań-ys, a Vaša-lön abu.*
 Mása-GEN van.PRS.SG macska-3SG de Vászja-GEN van.NEG.PRS.SG
 'Másának van macskája, de Vászjának nincs.'

A birtoklásmondatok jelen idejű tagadó alakjaiban az *abu* 'nincs', illetve az *abuős* 'nincsenek' tagadó formájú létige szerepel, ez utóbbi számban csak opcionálisan van egyeztetve az alannyal. Mivel a kopula tagadó formája szintén az *abu*, így a birtoktulajdonító mondatok csak a birtok jelölésében és szórendjükben térnek el szerkezetileg a birtoklásmondatoktól.

- (39) *Menam abu sumka.*
 én.GEN van.NEG.PRS.SG táska
 'Nekem nincs táskám.'

- (40) *Menam abu-ös sumka-ez.*
 én.GEN van.NEG.PRS-PL táska-PL
 'Nekem nincsenek táskáim.'

- (41) *Eta sumka-ys abu menam.*
 ez táska-3SG van.NEG.PRS.SG én.GEN
 'Ez a táska nem az enyém.'

A szerkezetek szórendje mind az adatközlőktől, mind a korpuszból származó adatokban egységes. A komi-permjákban az alapszórend SVO (vö. Lobanova 2017; Ponomarjova 2010), a birtoklásmondat felépítése ezzel anynyiban korrelál, hogy az ige abban is köztes pozíciójú. Ezzel szemben Batalova (2002) szerint a neutrális szórendben az ige mondatzáró pozíciójú. Ezt a megállapítást ugyanakkor sem a korpuszból származó, sem az elicitált adatok nem támasztották alá. A birtokos – létige – birtok sorrendtől eltérő szórendek is elfogadhatók, ugyanakkor ezek nem számítanak neutrálisnak. A ki-jelentő mód, jelen idejű, állító birtoktulajdonító mondatokban pedig az össze-tevők sorrendjének felcserélése agrammatikus.

- (42) *Irina-lön em kyk kurög.*
 Irina-GEN van.PRS.SG két tyúk.
 'Irinának van két tyúkjá.'
- (43) *Irina-lön kyk kurög em.*
 Irina-GEN két tyúk van.PRS.SG
 'Irinának két tyúkjá van.'
- (44) *Em Irina-lön kyk kurög.*
 van.PRS.SG Irina-GEN két tyúk
 'Van Irinának két tyúkjá.'

Az eldöntendő kérdéseknél a predikátum mindkét mondat típus esetében mondatkezdő pozíciójú (45). A birtoklásmondatokban kiegészítendő kérdésben a kérdőszó neutrális a mondat élén (46) vagy *in situ* pozícióban (47) is, míg a birtoktulajdonító mondatokban a mondatkezdő kérdőszót (49) tartották neutrálisnak az adatközlők. A korpusz nem tartalmaz ilyen típusú mondatokat.

- (45) *Em ja Tol'a-lön mašina?*
 van.PRS.SG (Q) Tolja-GEN autó
 'Van(-e) Toljának autója?'
- (46) *Kynym mašina em Tol'a-lön?*
 hány autó van.PRS.SG Tolja-GEN
 'Hány autója van Toljának?'
- (47) *Tol'a-lön em kynym mašina?*
 Tolja-GEN van.PRS.SG hány autó
 'Hány autója van Toljának?'

(48) *Eta kerku-ys Jul'a-lön?*
 ez ház-3SG Julja-GEN
 'Ez a ház a Juljáié?'

(49) *Kin-lön eta kerku-ys?*
 ki-GEN ez ház-3SG
 'Kié ez a ház?'

3.3. A birtoklást kifejező mondatok szemantikai jellemzői

Adataim szerint a komi-permjákban a birtokviszony típusa nem vagy csak kis mértékben befolyásolja a vizsgált mondatípusok szerkezetét. Noha az adnominális birtokos szerkezetekben a birtok szemantikai tulajdonságai kis mértékben hatással vannak annak megformáltságára – az elidegeníthetetlen birtokok közül bizonyos testrésznevek esetében a Px elhagyása nem megengedett (vö. F. Gulyás et al. 2018) –, mindez nem tűnik érvényesnek a birtoktulajdonító mondatokra. A Px megjelenése ugyanis minden esetben határozott olvasatot indukál.

(50) *Nasta-lön em soj-ys / piń-ys.*
 Násztya-GEN van.PRS.SG nővér-3SG fog-3SG
 'Násztjának van (egy konkrét) nővére / (egy konkrét) foga.'

A temporális birtokviszony kifejezésére (51) a korpuszban nem található példa, a lekérdezésnél pedig az adatközlők kevésbé találták elfogadhatónak a példamondatokat. Ahogyan azt korábban már bemutattam, absztrakt birtoklás esetén sem jelenik meg Px a birtokon neutrális mondatokban.

(51) Szituáció: verekedés közben
Sylön em purt!
 ő.GEN van.PRS.SG kés
 'Kés van nála!' (szándékolt jelentés: 'Kése van!')

A birtokos szemantikai tulajdonságai szintén nincsenek befolyással a birtok megformáltságára, mivel mind élő, de nem humán (52), mind élettelen (54) birtokos esetén a jelöletlen birtok számít neutrálisnak függetlenül attól, hogy a nem humán birtokos elidegeníthetetlen vagy elidegeníthető birtokot kontrollál.

(52) *Pon-ys-lön em (una) gön.*
 kutya-3SG-GEN van.PRS.SG sok szőr
 'A kutyának (sok) szőre van.'

(53) *Pon-ys-lön* *em* *bekör.*
 kutya-3SG-GEN van.PRS.SG tányér
 'A kutyának van egy tányérja.'

(54) *Nébög-ys-lön* *em* *korka.*
 könyv-3SG-GEN van.PRS.SG borító
 'A könyvnek van borítója.'

Ugyanez elmondható a birtoktulajdonító mondatok esetében is. Mivel az ilyen mondatokban ábrázolt birtokviszony nem temporális, ezért az absztrakt (55) és az elidegeníthetetlen (56) birtoklást vizsgáltam. A mondatok felépítése minden esetben megegyezett a tipikus szerkezetével.

(55) *Olan-ys* *Jen-lön.*
 élet-3SG Isten-GEN
 'Az élet Istené.'

(56) *Eta* *piñ-ys* *völ-i* *Marina-lön.*
 ez fog-3SG van.PST.3SG Marina-GEN
 'Ez a fog Marináé volt.'

4. Összegzés

A fentiekben áttekintettem a birtoklás mondatszintű kifejezéseit a komi-permják nyelvben. A téma aktualitását az adja, hogy a birtoklásmondatokról csak marginálisan, a birtoktulajdonító szerkezetekről pedig szinte sosem írnak a vonatkozó nyelvtanokban, és a komi-permják nyelvről számos más rokon nyelvhez viszonyítva általánosságban is kevesebb szintaktikai információ érhető el. Ahogyan sok más nyelvben, a birtoklásmondatok az egzisztenciális mondatokkal (vö. Stassen 2009), míg a birtoktulajdonító mondatok más nominális predikátumú szerkezetekkel mutatnak hasonlóságot a komi-permjákban is. Tipológiai szempontból a birtoklásmondatok a genitívuszi megformáltságú csoportba tartoznak, a birtokos ezzel az esettel van jelölve, a birtok pedig általában nem vesz fel birtokos személyragot. Ha ez mégis megtörténik, akkor adataim szerint fókuszált a birtok vagy determinánsi módosítója van (utóbbi esetben az adnominális birtokos szerkezetben is kötelező az egyeztető morféma megléte). Az ilyen mondatokban mindig megjelenik a létige állító vagy tagadó formája jelen időben, míg a birtoktulajdonító mondatok esetében zéró fokú kopula szerepel, legalábbis az állító mondatokban. A jelen időtől eltérő igeidőben a két mondatípust a birtokos megformáltsága, valamint a szórend különbözteti meg egymástól, ugyanis a birtok a birtoktulajdonító mondatokban mindig mondatkezdő pozíciójú, emellett pedig szere-

pel rajta a kitett Px. Ennek oka a mondat típus szemantikai jellegéből fakad, ezekben a birtok ugyanis határozott. Az elsősorban anyanyelvi adatközlőktől, kisebb részben korpuszból származó adataim azt mutatták, hogy sem a birtokos, sem a birtok, sem pedig a birtokviszony szemantikai jegyei nincsenek döntően hatással a szerkezetek fent bemutatott megformáltságára. További vizsgálatot igényel azonban a két mondat típusnak az adnominális birtokos szerkezetekkel való összevetése.

Rövidítések

1	1. személy	NOM	nominatívusz
3	3. személy	OBJ	tárgyjelölő
COM	komitatívusz	PL	többes szám
COP	kopula	PRS	jelen idő
DAT	datívusz	PST	múlt idő
GEN	genitívusz	Q	kérdő partikula
INE	inesszívusz	SG	egyes szám
NEG	tagadószó	TOP	topikjelölő

Irodalom

- Bartens, Raija 2000: Permiläisten kielten rakenne ja kehitys. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 238. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Batalova, R. M. [Баталова, Р. М.] 1975: Коми-пермяцкая диалектология. Наука, Москва.
- Batalova, R. M. [Баталова, Р. М.] 2002: Кудымкарско-иньвенский диалект коми-пермяцкого языка. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 23. Moskva – Groningen.
- Borin, Lars – Forsberg, Markus – Roxendal, Johan 2012: Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. http://gtweb.uit.no/u_korp/?mode=koi#?lang=en&stats_reduce=word&cqp=%5B%5D
- Dixon, R. M. W. 2010: Basic linguistic theory 2. Grammatical topics. Oxford University Press, Oxford.
- Givón, Talmy 2001: Syntax. A functional typological introduction I. John Benjamins, Amsterdam.
- F. Gulyás, Nikolett – Asztalos, Erika – Timár, Bogáta – Horváth, Laura – Szabó, Ditta 2018: Possessive agreement in Meadow Mari, Udmurt, and Komi-Permyak. Syntax of the World's Languages 8. Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Paris. http://ugortip.elte.hu/Volgatip/possessive_agr_fu_swl_2018.pdf

- Hausenberg, Anu-Reet 1998: Komi. In: Abondolo, Daniel (ed.), *The Uralic languages*. Routledge, London – New York. 305–326.
- Havas Ferenc 2007: Az uráli nyelvek genitívuszáról – tipológiai megközelítésben. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 57–85.
- Havas Ferenc 2015: Birtoktulajdonító mondat szerkezete. In: Havas Ferenc – Csepregi Márta – F. Gulyás Nikolett – Németh Szilvia, *Az ugor nyelvek tipológiai adatbázisa*. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest.
<http://hu.utdb.nullpoint.info/content/birtoktulajdonito-mondat-szerkezete>
- Heine, Bernd 1997: *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jedigarova, Szvetlana [Едыгарова, Светлана] 2010: Категория поссесивности в удмуртском языке. *Dissertationes Philologiae Uralicae Universitatis Tartuensis*. University of Tartu, Tartu.
- Langacker, R. W. 2009: *Investigations in cognitive grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Leinonen, Marja 2006: Omistussuhteen ulokkeita: komin possessiivisuffiksin ei-possessiivisista funktioista. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 91: 93–114.
- Litkin, V. I. [Лыткин, В. И.] (ред.) 1962: *Коми-пермяцкий язык. Введение, фонетика, лексика и морфология*. Коми-пермяцкое книжное издательство, Кудымкар.
- Lobanova, A. Sz. [Лобанова, А. С.] 2017: *Коми-пермяцкõй кыв синтаксис. Кывтэчас да простõй сёрникузя*. ПГГПУ, Пермь.
- Oszkó Beatrix – Ponomareva Larisza 2017: Kúdimkar nyelvi tájképe. *Folia Uralica Debreceniensia* 24: 147–162.
- Perepis 2010 = *Итоги всероссийской переписи населения 2010 года*.
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm
- Ponomarjova, L. G. [Пономарева, Л. Г.] 2002: *Фонетика и морфология мысовско-лупьинского диалекта коми-пермяцкого языка*. Удмуртский государственный университет, Ижевск. (Диссертация.)
- Ponomarjova, Larisza 2010: *Komi-permják nyelvkönyv*. Budapest. (Kézirat.)
- Rédei Károly 1978: *Chrestomathia Syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Stassen, Leon 2009: *Predicative possession*. Oxford University Press, Oxford.
- Stassen, Leon 2013: *Predicative Possession*. In: Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (eds), *The world atlas of language structures online*. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig. <http://wals.info/chapter/117>

Types of clausal possession in Komi-Permyak

In the Komi-Permyak language (Permic, Uralic), the strategies for clausal possession include predicative possession (following the schema ‘X has Y’) and possessor predication (with the schema ‘Y belongs to X’). The aim of the present paper is to provide an overview of the two clause types from the viewpoint of linguistic typology (Stassen 2009). Based on elicited data and a small corpus-based study (Borin et al. 2012), I present morphological, as well as some syntactic and semantic properties of these constructions and finally, I compare both to other clause types. While there are several former sources expansively discussing adnominal possession (cf. Batalova 2002), predicative types of the phenomenon have not received much attention (but see Bartens 2000 for instance).

In predicative possessive clauses, the possessor is marked with the genitive case marker *-lön*, the possessee is often unmarked and the existential verb *em* (or *abu* in negative form) follows the possessor. This encoding resembles the one that can be found in existential sentences. On the other hand, possessor predication is a subtype of clauses with nominal predicates. This construction consists of the possessee as the grammatical subject of the clause and the possessor as the predicate marked by the genitive case. As opposed to the predicative possessive type, the possessee here is definite as it is indicated by the overt possessive agreement marker (Px).

Data show that neither the semantic properties of the possessor (animacy for instance) nor the type of the possessive relation (alienable vs. inalienable possession) affect the coding features of the constructions. If the possessive agreement marker is overt in a predicative possessive construction, then the possessee is either focussed and/or modified by a determiner. While the existential verb is always overt in predicative possessive clauses, the copula found in the possessor predication type is omitted in indicative sentences in the present tense. This indicates that in past tense forms, the difference between the two constructions can be found in different word order and in the marking of the possessee.

Keywords: possession, predicative possession, possessor predication, Komi-Permyak.

NIKOLETT F. GULYÁS